

DOROTA GAWRYLUK*

BUDOWA OBWODNIC SZANSĄ NA ODZYSKANIE RYNKÓW PRZEZ MAŁE MIASTA (OSTRÓW MAZOWIECKA, ZAMBRÓW, GRAJEWO)¹

THERE IS A CHANCE, THAT THE BUILDING OF RING
ROADS COULD HELP SMALL TOWNS TO RECOVER
OF MARKET SQUARES (OSTOW MAZOWIECKA,
ZAMBROW, GRAJEWO)

Streszczenie

Współczesna budowa obwodnic Ostrowi Mazowieckiej, Zambrowa i Grajewa to wyprowadzenie ruchu tranzytowego poza ramy miasta, to także szansa na rewitalizację rynków, nadanie im formy i przypisanie funkcji adekwatnych do współczesnego i przyszłego funkcjonowania miast, jednocześnie odwołującej się do tradycji miejsca. Szansa na przywrócenie rynkom charakteru miejskiego.

Słowa kluczowe: małe miasta, rynki małych miast, obwodnice małych miast, modernizacja przestrzeni historycznej

Abstract

The new ring roads stop all the traffic driving through the center of Ostrow Mazowiecka, Zambrow and Grajewe. There is a chance for revitalization of towns's market squares. There is possibility to give them new form and fuctions based on historical value and in the same time suitable for present and future life of town.

Keywords: small towns, market places of small towns, ring roads of small towns, historical spatial modernisation

* Dr inż. arch. Dorota Gawryluk, Pracownia Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury, Politechnika Białostocka.

1. Wstęp

Historyczne rynki małych miast pełnią szczególną rolę w strukturze przestrzennej ośrodków – są zazwyczaj w nich jedynymi placami miejskimi. W przeszłości i współcześnie przypisywano im wiele funkcji od czysto użytkowych związanych z życiem codziennym mieszkańców, po reprezentacyjne i symboliczne świadczące często o historycznej tożsamości miasta. Rynki, mimo że przez wieki miały usankcjonowaną istotną rolę dla życia ośrodków, zwłaszcza po II wojnie światowej, w wielu wypadkach straciły swoją rangę i czytelność w strukturze urbanistycznej miast. Degradację ich znaczenia pogłębia społeczna zaszłość w postaci braku zrozumienia przez mieszkańców miast historycznej istoty i roli rynków. W wielu wypadkach osoby pytane o rynek identyfikują go wyłącznie z targowiskiem a nie z głównym placem miejskim² [1, 2].

Rynki w Grajewie, Ostrowi Mazowieckiej i Zambrowie mają podobną historię. Po 1945 roku sprowadzone ostatecznie do funkcji węzła komunikacyjnego wypełnionego zielenią, winny współcześnie odzyskać swoje historyczne znaczenie. Dzięki budowie obwodnicy w Ostrowi Mazowieckiej zostały podjęte działania modernizacyjne rynku tego miasta³. Obecnie realizowana jest obwodnica Zambrowa, Grajewo nadal boryka się z trudnościami projektowymi dotyczącymi lokalizacji przebiegu obwodnicy⁴. Prace trwają. Czy zatem Zambrów i Grajewo mogą liczyć, że i na tym etapie ich historia będzie podobna do dziejów Ostrowi Mazowieckiej? Czy władze miast, korzystając z wyprowadzenia ruchu tranzytowego poza ośrodki, będą starały się o przywrócenie rynkom ich szczególnego znaczenia?

2. Historia rynków miast

Zmiany zachodzące w przestrzeni rynków w Grajewie, Ostrowi Mazowieckiej i Zambrowie były skutkiem historycznych decyzji o charakterze ponadlokalnym dotyczących całych regionów, a nie tylko pojedynczych ośrodków. Miasta zostały lokowane w XV (Zambrów – ok. 1430 r., Ostrów Mazowiecka – 1434 r.) i XVI w. (Grajewo – 1540 r.)⁵. W dobie zaborów, w I poł. XIX w., rynki wszystkich wymienionych miast zostały przecięte traktami komunikacyjnymi o charakterze militarnym. W dwudziestolecu międzywojennym na rynkach zaczęto lokować symbole polskiej historii miast (pomniki w Zambrowie, ratusz w Ostrowi Mazowieckiej).

Rynki stały się miejscem obchodów świąt państwowych (defilady wojska, pochody) i kościelnych. Za przyczyną Okólnika Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 2.11.1927 r. w sprawie zadrzewiania kraju pod koniec lat 20. XX w. na rynkach pojawiła się po raz pierwszy w historii tych placów zieleni w postaci drzewek posadzonych po obwodzie [2].

W latach 50. XX w. na rozwój urbanistyczny Grajewa, Ostrowi Mazowieckiej i Zambrowa miały istotny wpływ ogólne plany zagospodarowania przestrzennego przygotowane przez zespół H. Adamczewskiej w Pracowni P401, Oddziału Głównego CBPAB [3, 4]. Nowe plany uwzględniały ze szczególnym szacunkiem historyczne wartości jeszcze czytelnych średniowiecznych układów urbanistycznych. Głównym celem projektów było ustalenie kierunków rozwoju przestrzennego małych miast i dostosowanie ich programów przestrzennych do nowych stosunków polityczno-gospodarczych.

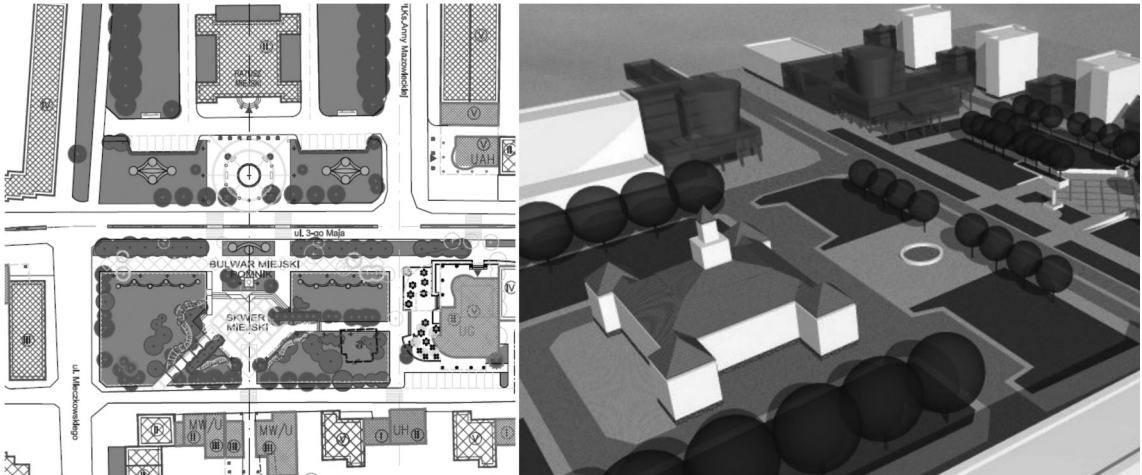
W projektach przewidywano, że główne place w miastach staną się lokalizacją najważniejszych dla miejscowości urzędów i obiektów użyteczności publicznej⁶. Programowo nadawano rynkom nową funkcję reprezentacyjną, wycofując z tych miejsc przedwojenną funkcję targową [3].

Adaptacja zastanego układu urbanistycznego wiązała się także z korektą głównych tras komunikacyjnych przebiegających przez miasto oraz projektem obwodnic⁷.

Działaniem lat 50. XX w., które wywarło szczególny wpływ na przestrzeń centrów miast, było zakładanie parków na rynkach. Z biegiem lat stały się one poważnym mankamentem przestrzeni placów, ograniczającym wyraźnie ich percepcję. Od początku lat 90. XX w. można zaobserwować tendencję do przerzedzania roślinności, która wypełniała przestrzeń całych rynków. W Zambrowie i Grajewie część drzew została usunięta.

3. Koncepcja konkursowa zagospodarowania rynku w Ostrowi Mazowieckiej [6]

W 2003 roku został rozstrzygnięty konkurs na koncepcję zagospodarowania rynku w Ostrowi Mazowieckiej. Zwyciężył zespół arch. Zenona Zabagło z Atelier Zetta w Białymstoku (il. 1) [6]. Koncepcja zakładała uporządkowanie przestrzeni placu wokół ratusza oraz sprzężenie funkcjonalne i kompozycyjne ze skwerem leżącym po drugiej stronie ul. 3 Maja na przeciw głównego wejścia do ratusza. Celem projektantów było wzmocnienie reprezentacyjnego charak-

II. 1. Koncepcja zagospodarowania rynku w Ostrowi Mazowieckiej (źródło: projekt udostępniony przez autora)

III. 1. The concept of market square development in Ostrow Mazowiecka (source: design shared by the author)

teru miejsca przez wprowadzoną oś kompozycyjną wiążącą główne wejście do ratusza przez otwarty plac z projektowanym pomnikiem Anny Mazowieckiej – założycielki Ostrowi Mazowieckiej. Dzięki tym zabiegom miasto miało zyskać przed budową przestrzeń przeznaczoną na różnego rodzaju zgromadzenia.

Koncepcja zakładała także korektę powiązań komunikacyjnych placu, po pierwsze dostosowując ją do projektowanej wówczas obwodnicy Ostrowi, a także kładąc nacisk na powiązania rynku z sąsiednimi kwartałami zabudowy mieszkalnej. Ul. 3 Maja docelowo miała zostać podzielona pasem zieli w celu spowolnienia ruchu kołowego przebiegającego przez modernizowaną przestrzeń.

Istotnym elementem wystroju przestrzeni była zieleń, która w koncepcji została zdyscyplinowana przez usunięcie lub przesadzenie chaotycznie nasadzonych drzew oraz uporządkowanie niskiej zieleni wokół pomnika księżnej Anny. Programowo zieleń została powiązana z oświetleniem i małą architekturą. Wszystkie elementy kompozycji rynku powiązane zostały rysunkiem posadзки, który dodatkowo harmonizuje całość założenia.

Funkcjonalne wyposażenie placu miała docelowo uzupełnić zmodernizowana i odremontowana zabudowa otaczająca rynek uzupełniona plombami z wprowadzonymi funkcjami użyteczności publicznej (restauracja z ogródkiem piwnym, hotel, usługi). Architektura zharmonizowana z historyczną zabudową Ostrowi, utrzymana w konwencji zabudowy małych miast Mazowsza Północnego (podobne działania były prowadzone w pobliskim Miastkowie

i Serocku). Wszelkie działania miały być prowadzone pod opieką konserwatorską. Projektanci wskazywali także potrzebę opracowania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w celu koordynowania, a także kontroli przebiegu wszelkich inwestycji prowadzonych w obrębie rynku.

Z zaproponowanej koncepcji zrealizowano dotychczas jedynie pomnik księżnej Anny Mazowieckiej, uporządkowano także część zieleni wokół monumentu⁸.

Pomimo zaniechania dalszych działań modernizacyjnych dotyczących przebudowy rynku, już widać celowość tych przedsięwzięć. Centrum Ostrowi Mazowieckiej, po wyprowadzeniu z niego ruchu tranzytowego, stało się znacznie spokojniejszą przestrzenią, która teraz może służyć mieszkańcom miasta i rzeczywiście tak się dzieje, ponieważ rynek i pomnik księżnej Anny Mazowieckiej stały się stałymi punktami programów uroczystości o charakterze miejskim i religijnym. Dopełnienie programu koncepcji proponowanej przez Atelier Zetta niewątpliwie stworzyłoby na rynku przestrzeń, w której mieszkańcy przebywaliby chętnie na co dzień, nie oczekując oficjalnych uroczystości.

4. Możliwości modernizacji rynków w Zambrowie i Grajewie

Zambrów i Grajewo mają szansę na „odzyskanie” rynków w sensie urbanistycznym. Są to wszak cały czas obszary szczególnego zainteresowania

II. 2. Rynki w Zambrówie (po lewej) i Grajewie (po prawej) (źródło: ODZ Warszawa)

III. 2. Market squares in Zambrów (left) and Grajewo (right) (source:ODZ Warszawa)

inwestorów, pomimo że na przestrzeni lat centra usługowe miast przestały się pokrywać z centrami historycznymi [1, 5].

Jak pokazuje przykład Ostrowi Mazowieckiej, budowa obwodnicy uwalnia rynek od ruchu tranzytowego, zatem plac znów może stać się placem. Istotę jego modernizacji stanowi odpowiedni dobór funkcji zgodny ze współczesnym zapotrzebowaniem, ale także odnoszący się do historycznego wykorzystania rynku. Wydaje się, że powrót do funkcji administracyjnych (Zambrów), rozwinięcia i wzmocnienia czytelności reprezentacyjnych oraz symbolicznych (pomniki – Zambrów, Grajewo) jest słuszny. Rynek stałby się głównym salonem miasta, w którym mogłyby się odbywać różnego rodzaju zgromadzenia o charakterze świeckim (uroczystości miejskie, państwowe, kulturalne,...) oraz religijnym. Reprezentacyjna funkcja rynku powinna być uzupełniona także programem, który zachęcałby mieszkańców miasta do codziennego odwiedzania tego miejsca i to o różnych porach dnia⁹. Funkcje takie jak:

- handel w pierzejach rynku (poza nim także okresowy w postaci organizowanych jarmarków czy regionalny w postaci specjalnie przygotowanych stanowisk dla rolników z okolicznych wsi),
- usługi – restauracje z ogródkami,
- odpoczynek i rekreacja – miejsce spędzania wolnego czasu i spotkań mieszkańców z zapewnieniem odpowiednich warunków bezpieczeństwa

stwa i higieny – odpowiednio zagospodarowana zielen uzupełniona małą architekturą

Zagadnienie przekształcania zieleni w przestrzeni historycznych rynków wymaga rozważnego traktowania. Wiąże się szczególnie z przywiązaniem lokalnej społeczności do „parku” na rynku. Jak pokazuje przykład renowacji rynku Białegostoku, proces wycinania i przesadzania drzew spotkał się z dużym oporem społecznym, ostatecznie jednak rynek zyskał nowy charakter i powszechną akceptację.

Prof. Waław Ostrowski wyrażał pogląd o możliwości zaakceptowania zieleni odpowiednio kształtowanej na rynkach miast [7]. Winna być ona wówczas poddana pewnym rygorom polegającym na dopasowaniu azurowej kompozycji zieleni do układu przestrzeni rynku, zachowaniu czytelności wnętrza placu oraz podkreśleniu walorów jego kompozycji przestrzennej dzięki użytej roślinności. [1] Należy pamiętać, aby zielen planowana była z gatunków odpowiednich do środowiska zurbanizowanego (ograniczone zanieczyszczenie kwiatami, liśćmi, owocami).

Wszelkie działania w zakresie kompozycji przestrzennej rynków muszą być wsparte dopasowaniem infrastruktury technicznej zapewniającej pełną obsługę proponowanych funkcji we współczesnym standardzie użytkowania.

Przypisy

- ¹ Artykuł został przygotowany z w ramach pracy statutowej S/ WA/1/10 pt. „Między Grodnem a Wilnem. Architektura i sztuka Podlasia w relacjach kulturowych pogranicza”, realizowanej w Pracowni Historii Architektury i Konserwacji Zabytków WA PB.
- ² *Problemy przestrzeni są dla mieszkańców miast kwestiami abstrakcyjnymi. (...) wiele osób myli plac rynkowy z miejscami obecnie pełniącymi rolę targowisk*, B. Czarnecki, *Plac rynkowy współczesnego małego miasta w Polsce na przykładzie Białostocczyzny*, s. 138-139.
- ³ Obwodnica Ostrowi Mazowieckiej o długości 8,4 km została wybudowana w latach 2001–2003 przez firmę Dromex s.a (<http://www.drogi.waw.pl/index.php?p=odcinek&nr=23>).
- ⁴ Budowę obwodnicy Zambrowa i Wiśniewa rozpoczęto w 2009 r. Prace mają być ukończone w 2012 r. (<http://www.obwodnica-zambrowa.pl/>).
- ⁵ W Zambrowie do końca XVIII w. na środku rynku stał drewniany ratusz.
- ⁶ W Grajewie do jego lokalizacji wykorzystano istniejący zespół budowli starostwa położony pomiędzy rynkiem a stacją kolejową. W Ostrowi Mazowieckiej siedzibą władz miast w sposób naturalny stał się odbudowany po wojnie ratusz miejski (wzniesiony w dwudziestolecie międzywojennym). W Zambrowie zaproponowano umieszczenie głównych urzędów miasta w projektowanej zabudowie kwartałów za pIn-wsch. i pIn-zach. pierzeją rynku.
- ⁷ Obwodnice dla prezentowanych miast planowane były już w latach 50. XX w.
- ⁸ Kurier Poranny 18 LIPCA 2008, Centrum miasta musi żyć, Z architektem Zenonem Zabagło rozmawia Aneta Boruch www.sarp-bialystok.org/index.php?secl=6.
- ⁹ B. Czarnecki, *Plac rynkowy...*, Współczesne badania wykazują zagrożenia dla funkcjonowania rynków w małych miastach wynikające z biernego sposobu spędzania czasu preferowany przez mieszkańców. Zmniejsza się także potencjał usługowy miasta wskutek zaspokojenia części popytu w mieście konkurencyjnym.

Literatura

- [1] Czarnecki B., *Plac rynkowy współczesnego małego miasta w Polsce na przykładzie Białostocczyzny*, Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2003.
- [2] Czarnecki B., *Problem modernizacji przestrzeni placów rynkowych małych miast na wybranych przykładach z terenu Białostocczyzny*, praca doktorska, Białystok–Warszawa 1998.
- [3] Kotela Cz., *Ostrów Mazowiecka – śródmieście miasta powiatowego*, Architektura nr 3–4, 1950.
- [4] Luba J., *Miasta białostockie*, Architektura nr 3–4, 1950.
- [5] Laszuk D., *Gdzie się buduje w małych miastach*, Materiały V Sympozjum z serii „Teoria i praktyka w architekturze” pt. „Gra w miasto”, Rybna 2000.
- [6] Zabagło Z., *Atelier Zetta, Projekt konkursowy przebudowy Rynku w Ostrowi Mazowieckiej – konkurs 2003 r.*, Dokumentacja budowlana udostępniona przez autora.
- [7] Ostrowski W., *Zespoły zabytkowe a urbanistyka*, Arkady, Warszawa 1980.